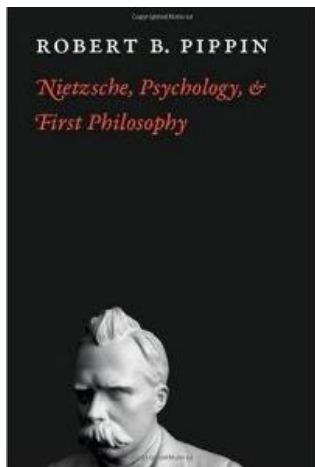

FENYVESI KRISTÓF¹

KÖNYVNEK RÖVID, KOMMENTÁRNAK HOSSZÚ

ROBERT B. PIPPIN NIETZSCHE-RŐL,
A PSZICHOLÓGIÁRÓL ÉS BERNARD WILLIAMS-RŐL

Pippin, Robert B. (2010) *Nietzsche, Psychology, and First Philosophy*. Chicago-London:University of Chicago Press.

Copyright: Chicago University Press

Nagy várakozással vettem a kezembe Robert Pippin tetszetős kivitelű, új munkáját. A mindössze 139 oldalas könyvecske letisztult, igényes külalakja, meglepő vékonysága könnyed eleganciát, s egyben határozott mértéktartást sugall. A könyv által tett első benyomás remek pszichológiai érzéssel változtatja át lelkes érdeklődéssé azt az enyhe szorongást, ami a cím láttán elfoghatja a Nietzsche munkásságában és a Nietzsche-szakirodalomban valamelyest járatos olvasót. Pippin ugyanis, aki kötetének címével ígéretet tesz arra, hogy minden különösebb megkötés, tematikai fókuszot kijelölő alcím nélkül eligazítást nyújt „*Nietzsche, a pszichológia és az első filozófia*” ügyében, súlyos

feladatot vállal magára. Nem csak a nietzschei életmű több aspektusból is döntőnek számító kérdésével kell, hogy szembenézzen, hanem egyúttal a Nietzsche-kutatás egy döntő jelentőségű problémájába – ha egyszerűen, túlságosan is egyszerűen szeretnénk összefoglalni –, „*Nietzsche problémájába*” is be kell, hogy avassa olvasóját. Egy olyan diskurzusban kell kalauzolni és eredeti, új álláspontot megfogalmaznia, amely az elsők között bontakozott ki a nemzetközi Nietzsche-kutatásban, s azóta is az érdeklődés homlokterében áll. Csekély 139 oldalon, valamint a hozzá tartozó alig négy és fél oldalnyi bevezetővel teljesíteni egy ilyen grandiózus vállalat, igazi „szabad szellemhez” méltó cselekedet, nietzscheánus értelemben vett „arisztokratikus” gesztus, amit csak ünnepelni tudok.

Ünnepi hangulatom Pippin tartalomjegyzékét tanulmányozva, még ennél is magasabbra hágott. A tartalomjegyzék a következőképpen néz ki:

első fejezet: *Psychology as „the Queen of Sciences”* (22 oldal terjedelem);

második fejezet: *What is a Gay Science?* (21 oldal);

harmadik fejezet: *Modernity as a Psychological Problem* (21 oldal);

negyedik fejezet: „*The Deed Is Everything [Das Tun ist alles]*” (17 oldal);

ötödik fejezet: *The Psychological Problem of Self-Deception* (19 oldal);

hatodik fejezet: *How to Overcome Oneself: On the Nietzschean Ideal* (16 oldal);

záró megjegyzések (*Concluding Remarks*) (4 oldal).

A felsorolt fejezetcímek ugyanis azt sugallták, hogy ebben a könyvben a nietzschei életmű pszichológiai aspektusainak meghatározó kérdései egy világosan felépített, egyedi gondolatmenetet követve, ténylegesen bemutatásra kerülnek, a hozzájuk rendelt oldalszámok pedig azt a várakozást ébresztették fel, hogy Pippin minden nagy kérdést bámulatos rövideggel, talán egyenesen a Nietzsche által is olyannyira nagyra tartott horatiusi ökonómiával fog elintézni.

Kezdeti lelkesedésem azonban az olvasás során menthetetlenül alábbhagyott. Pippin mintha nem lenne tudatában a könyv nagyvonalú címadása révén vállalt feladat sokrétűségének, a játékba hozott problémakör kiterjedtségének. Egyre inkább úgy tűnt, hogy a könyv rövidege is leginkább a könyvben mozgatott anyag szűkösségéből, s nem pedig Horatius, vagy Nietzsche stílárís radikalizmusának követéséből fakad...

¹ Jyväskyläi Egyetem, Művészet és Kultúratudományi Intézet

Pippin Bernard Williams emlékének ajánlja munkáját, s a könyvet nyitó köszönetnyilvánításokból az is kiderül, hogy az első négy fejezet nem más, mint Pippin egy 2004 őszi, a párizsi *Collège de France*-ban tartott előadásorozatának szerkesztett anyaga, amely francia nyelven már napvilágot látott (*Nietzsche, moraliste français: La conception nietzschéenne d'une psychologie philosophique*, Paris: Odile Jacob, 2006). Pippin munkásságának ismeretében a Williams-nek szóló ajánlás, valamint a könyv tartalmának a bevezetőben adott összefoglalása felidézheti a szerző egy korábbi, főként Williams Nietzsche-interpretációjából táplálkozó tanulmányát, amely *Nietzsche's Moral Psychology and the French Moralism Tradition* címmel jelent meg 2005-ben,² amelyre viszont az itt szóban forgó munkájában egyetlen hivatkozást sem tesz. Holott a korábbi tanulmány és a most közreadott könyv szövegében a Williams-t követő érvelés azonosságán kívül szó szerinti egyezések sokasága is kimutatható. Pippin, akárcsak korábbi cikkében, jelen könyve bevezetőjében is (p. XIV-XVII.) Williams *Nietzsche's Minimalist Moral Psychology* című³ tanulmányának összefoglalóját nyújtja.

Mindenek nyomán, a Williams tanulmányát ismerő olvasóban az is megfogalmazódhat, hogy Pippin könyve Williams megragadó tömörségű, és innovatív szempontokkal élő cikkének kissé hosszúra sikerült kommentárjaként is olvasandó. Pippin, a kommentár-jellegre vonatkozóan semmiféle explicit szerzői figyelmeztetéssel vagy a befogadást segítő instrukcióval nem él: a könyv „in memoriam” ajánlása magától értetődően éppúgy nem tekinthető ilyennek, mint a köszönetnyilvánítás zárlata (p. XII.) sem, ahol Pippin, az ajánlás magyarázatoként, Williams-re, mint egyik fő ihletőjére és stílári példaképére hivatkozik.

Pippin főként Williams azon alapvető észrevételére építi könyvét, hogy Nietzsche – akárcsak Wittgenstein – nem lehet semmiféle tradicionális értelemben vett filozófiai teória forrása, mivel szövegei főként olyan rejtett textuális „csapdák” működtetésén

2 Pippin, Robert B.: „Nietzsche's Moral Psychology and the French Moralism Tradition”. In: Gerhardt, Volker – Reschke, Renate (szerk.) (2005) *Bildung – Humanitas – Zukunft bei Nietzsche. Nietzscheforschung. Jahrbuch der Nietzsche-Gesellschaft Bd. 12*, Berlin: Akademie-Verlag, pp. 313-331.

3 Williams, Bernard: „Nietzsche's Minimalist Moral Psychology”. *European Journal of Philosophy*, 1993, 1 (1), pp. 4-14. A Pippin által hivatkozott kiadást lásd, in: Schacht, Richard (szerk.) (1994) *Nietzsche, Genealogy, Morality: Essays on Nietzsche's On the Genealogy of Morals*, Berkeley: University of California Press, pp. 237-247.

alapulnak, amelyek „megvédik” gondolatait a teóriákba és rendszerekbe való betagozhatósággal szemben. Mindazonáltal ez mégsem jelenti azt, hogy Nietzsche bemutatása során, ne alkalmazhatna filozófiai teóriákat az értelmező, akinek azonban mindenekelőtt a nietzschei morál-pszichológia minimalista jellegzetességeit, s a morál-pszichológiai minimalizmus teóriáknak és rendszereknek való ellenállásában megragadható következményeit kell megértenie. Ezek közé tartozik a klasszikus naturalizmus nietzschei kritikája, s ugyanakkor a morálpszichológia naturalizálásának nietzschei igénye, az *ego* és a *self* illuzórikus jellegének leleplezése, valamint a cselekvő szubjektum és a cselekvés elkülönítéséből fakadó episztemológiai hiba pszichológiai jelentőségének észrevételezése, különösen a szabad akarat vonatkozásában és a kauzális gondolkodásnak való alárendelődésben.

Pippin könyvének *Psychology as „the Queen of Sciences”* című első fejezete, címében is utalva a *Túl jón és rosszon* nevezetes helyére, a – Nietzsche pszichológiai alapállásával foglalkozó művekből kihagyhatatlan – 23. aforizmára, főként azzal foglalkozik, hogy milyen szerepet szán Nietzsche a pszichológiának; azzal a kikötéssel, hogy nem alkotható meg a filozófiai pszichológia általános elmélete (p. 2.), mégis, miként válhat „első filozófiává”, tehát hogyan léphet a metafizikai gondolkodás helyére a nietzschei értelemben felfogott pszichológia? Nietzsche mindebben a francia moralisták, Pippin szerint mindenekelőtt Montaigne (p. 8.) kései utódjának tartja magát, s elsősorban az akaratról kifejtett felfogása köti össze nála a pszichológiát és a morálfilozófiát (p. 4.), amellet, hogy összetartja a szerteágazó nietzschei kutatásokat is. A pszichológiáról, mint a tudományok királynőjéről tett, a fejezet címében is idézett kijelentést Pippin kellő érzékenységgel köti össze a *Túl jón és rosszon* bevezetőjének 3. részében, az igazság (p. 13.), valamint a bölcsesség (p. 15.) női mivoltára vonatkozó nietzschei megjegyzésekkel, s ebből a „filozófiai eroticizmus”-tradíció⁴ pszichológiai aspektusainak a nietzschei *amor fati*-ig ható, rövid elemzése következik (pp. 13-21.).

A *What is a Gay Science?* című második fejezetben az első filozófiaként értett pszichológia kérdése az intencionalizmushoz való viszony felől vetődik fel (p. 25.); a filozófiai erotikáról az előző fejezetben megkezdett gondolatmenet pedig kibővül az elköteleződés sokrétű, pszichológiai és intencionális aspektusból egyaránt megragadható kérdésével (p. 26-28.). A korporealitás szempontja többször is felbukkan az elemzés

4 Vö. Nietzsche, Friedrich: *Götzen-Dämmerung, Streifzüge eines Unzeitgemässen*, 23.

folyamán (p. 28., 36., 38., 43.), azonban Pippin jóval kisebb korporeális reflektáltságot feltételez Nietzsche-ről, mint amekkorát akár csak a fejezet középpontjába állított *Vidám tudomány* számos helye alapján megállapíthatna.

A *Modernity as a Psychological Problem* című harmadik fejezet Nietzsche hangsúlyozottan képi, figuratív fogalmazásmódjából kiindulva (p. 45.), olyan nevezetes nietzschei toposzokat vizsgál, mint például a *Vidám tudomány* 125., isten halálát bejelentő aforizmája az „*őrült emberről*”. Pippin itt határozott különbséget tesz a korábbi vizsgálatok – mint amellyel például Sarah Kofman állt elő – és a saját elemzése között. Pippin isten halálának a kérdését a nihilizmus és az értékelés problémájának morálpszichológiai aspektusaival összefüggésben tárgyalja. Az intencionalitás már bevezetett problémája a hit kérdésével összefüggésben kerül további elemzésre (p. 52.).

A negyedik fejezetben, „*The Deed Is Everything [Das Tun ist alles]*” címmel, az intencionalitás-téma kifejléseként, az ágencia-problematika néhány – Nietzsche szempontjából lényeges – rész-aspektusának kibontását követhetjük nyomon. Annak ellenére, hogy ez a fejezet sem a Nietzsche-diskurzus tekintetében, sem pedig Pippin korábbi közleményeihez képest nem tartalmaz újdonságokat, mégis a könyv csúcspontjaként értékelhető. A metaforák előzőleg megkezdett analízisét folytatva (p. 67-70.), Nietzsche híres, a villámnak és a villám fényének, akárcsak a cselekvőnek és a cselekedetnek a tévesen feltételezett elkülöníthetőségéről szóló analógiája képezi a Pippin által elővezetett gondolatmenet középpontját (p. 71-72.). Nietzsche szubjektum-, kauzalitás-, és naturalizmus-kritikája mellett utalásokat kapunk arra nézve is, hogy miként tükröződik Nietzsche ágencia-koncepciója a keresztény etikával szemben elfoglalt pozíciójában (p. 79-82.), s hogyan befolyásolja mindez az ígérettétel, az elköteleződés és a felelősség (p. 82-84.) nietzschei konstellációit. Az egyetlen kritikai észrevételem ezzel a fejezettel kapcsolatban az, hogy ez a fejezet lényegében nem más, mint Pippin egy már 2004-ben és 2006-ban is, két jelentős tanulmánykötetben egyaránt közölt tanulmányának⁵ kreatív újraírása, azonban erre sem a könyv szövegében, sem az ahhoz kapcsolódó jegyzetekben, sem az irodalomjegyzékben nem esik utalás.

5 Pippin, Robert B. „Lightning and Flash, Agent and Deed (GM I:6-17)”. In: Acampora, Christa Davis (szerk.) (2006) Nietzsche's On the Genealogy of Morals: Critical Essays, Rowman & Littlefield

A *The Psychological Problem of Self-Deception* című ötödik fejezetben az a fő kérdés, hogy miként ragadható meg filozófiailag a pszichológia, mint első filozófia (p. 85.). Ennek vizsgálata során szóba kerül a tudat és az ösztönök (p. 86.), az intencionalitás és a korporealitás (p. 87.) egymáshoz való viszonya, a prereflektivitás problémája (p. 93.), valamint az extra-pszichológiai jelenségek tételezésének nietzschei elkerülése (p. 94.), s mindezeknek a korábbi fejezetek főtémáival alkotott kapcsolata. Ez az a fejezet, amelynek olvastán az az érzésünk támadhat, hogy a „terep” immár készen áll a könyv címében foglalt ígéret beváltására, és az eddigi, a könyv címéhez képest zavaróan szűk fókusz kitágítása után, az eddigiekben összeállított eszköztár segítségével, sor kerülhet egy rendkívül eredeti és nagyívű „*Nietzsche, a pszichológia és az első filozófia*”-interpretáció kibontására. Ám komoly aggodalomra ad okot, hogy e gondolat megfogalmazódása közben azt is észre kell vennünk, hogy Pippin a könyvnek ezen a pontján már túl van jón és rosszon, könyvének öt-hatodán, s a mű legrövidebb, 16 oldalas zárófejezete már aligha lehet elegendő az ígéret beteljesítésére.

A könyv *How to Overcome Oneself: On the Nietzschean Ideal* című hatodik, egyben záró fejezetében Pippin kérdése, hogy az ágencia, az önismeret, az érték, és a filozófiai értelemben vett erotikus vágyakozás viszonylatában elfoglalt nietzschei pozíciók miként találkozhatnak a modernség filozófiájának összetett problémáival? Nevezetesen: számít-e Nietzsche-nek az egyén szabadsága, a filozófiai tradíció által számon tartott klasszikus értelmezések bármelyikének is megfelelő értelemben, s hogyan is fest ez a kérdés az önismeret, a spontaneitás, az önmegvalósítás, az autonómia, a külsődleges kötelmekről való függetlenség, az erkölcsiség, a racionális cselekvés, az autenticitás, a mások tetteivel való „elidegenülés-mentes” azonosulás, a hatalom kérdéseinek a szempontjából? (p. 105.) Végül az önmeghaladás nietzschei követelményét a hatalom akarásával összefonva, s Nietzsche-hez, mint afféle kései „francia moralistához” visszatérve, Pippin megállapítja: Nietzsche-nek sohasem sikerült elérnie azt a fajta vidámságot, derűt („*Heiterkeit*”) és kiegyensúlyozottságot, ami Montaigne írásainak a sajátja volt. Mégpedig azért nem, mert Nietzsche vonzódása annak a felfedezése iránt, hogy milyen eredmények adódhatnak a filozófiai teóriákkal szembeni – Williams által is észrevételezett – teljes bizalmatlanságból, olyan témákhoz vezették őt, amelyeket Pippin könyve is bemutatott. Olyan témákhoz, amelyek nem építenek többé a kauzálisan

Publishers; Pippin, Robert B. „Lightning and Flash, Agent and Deed (I 6–17)”. In: Otfried Höffe (szerk.) (2004) Friedrich Nietzsche: Genealogie der Moral, Akademie Verlag, pp. 47-63.

független, állandó, önmaga számára transzparens, a saját szándékainak és gondolatainak birtokában lévő szubjektumra, hanem mintegy a filozófiai teóriák tükörképét megteremtve, képekben, metaforákban, és hasonlóságokban kibontakozó anti-teóriává dagadnak, amely azonban képtelen kitörni kutatójuk rendszerező ambíciójának csapdjából (p. 121.).

Ha Pippin előtt csak keveset írtak volna Nietzsche és a pszichológia témájáról, továbbá, ha Pippin sem jelentetett volna meg már korábban minden lényegeset abból, amit ebben a könyvében közreadott, akkor e kis könyv minden bizonnyal – a szerző szintézisreemtő szándékával összhangban – az újdonság varázsával hatna. Nietzsche filozófiai pszichológiájának kérdése viszont azon kérdések egyike, amelyek már rögtön, a szekunder Nietzsche-irodalom megszületésének pillanatában beépültek a nemzetközi diskurzushoz. 116 évvel Pippin párizsi előadásai előtt, Georg Brandes dán irodalomtörténész – maga Nietzsche által is lelkesedéssel fogadott tematikájú – 1888-as koppenhágai előadásaiban, és a Nietzsche „arisztokratikus radikalizmusáról” szóló előadásokat összefoglaló, 1889-es esszéiben is kellő hangsúllyal utalt rá. Nietzsche-vel folytatott levelezésében, mint a filozófiai vizsgálódások egy különös hatékonyságú, megalapozó jelentőségű eszközét ismerte fel a nietzschei pszichológiában és – Nietzsche személyes egyetértésétől kísérve – egy izgalmas tudomány- és művészetközi játéktérben lokalizálta annak gyökereit: a francia moralisták és korai pszichológusokon kívül, Nietzsche Dosztojevszkij-élményét, valamint Ibsennel, Strindberggel és Kierkegaard „pszichológiai problémájával” kimutatható párhuzamait vélte meghatározónak az egyéni karakterű nietzschei pszichológiai álláspont bemutatásakor. Brandes és Nietzsche egy olyan meghatározó pszichológiai forrásvidékre is utaltak tehát, amelyről Pippin könyvében még csak említés sem esik.

A „*pszichológus Nietzsche*” azóta is az érdeklődés középpontjában áll, csaknem minden évtizedre vetítve tudunk legalább három-négy olyan, a Nietzsche-diskurzushoz egészére nézve jelentős munkát említeni, amelynek a címében is szerepel a pszichológia vagy a lélektan valamely fogalma. A pszichoanalízis diadalévei során pedig ez a szám a többszörösére növekedett. A filozófiai gondolkodás egészére nézve meghatározónak tekinthető „nagy”, „nemzeti” Nietzsche-diskurzusok közül, például éppen Pippiné, a mai amerikai diskurzushoz az, amelynek az egyik (egyébként egyre többet kritizált) alapköve – nevezetesen Walter Kaufmann *Nietzsche: Philosopher, Psychologist, Antichrist* (1950)

című műve – hasonlóképp explicit pszichológiai összefüggésekben mutatta be újra, az immár a proto-nácizmus bélyegétől megszabadított nietzschei életművet.

Mindez persze korántsem jelenti azt, hogy Nietzsche és a pszichológia témája olyan téma lenne, amiben nehéz, túlságosan is nehéz lenne valami újat és jelentőségteljeset mondani. Hiszen Pippin sem képes feledtetni azt, hogy a Nietzsche-kutatás milyen kevésbé használja a kortárs pszichológiát, a kortárs pszichológia pedig milyen kevésbé használja Nietzsche-t, akinek életműve milyen nehezen megközelíthető ezen tudományág mai avantgárdja számára. Holott Nietzsche számos olyan kérdést tárgyal, amelynek a tudományos elemzését épp a morális kérdéseket „újra-fölfedező” kortárs pszichológiai diskurzustól várhatnánk. A filozófia és a pszichológia közötti hídépítésben viszont a filozófusokra hárulna kiemelt szerep. Ezek a hídverések azonban – s erről Pippin könyve is akaratlanul tanúságot tesz – még váratnak magukra.